

MODELUL PETRU CARAMAN

Livia COTORCEA

În anul 2008, a apărut la Iași, la Editura Universității „Al. I. Cuza”, o carte exemplară din mai multe puncte de vedere. Este vorba de monografia *Petru Caraman. Destinul cărturarului* semnată de cunoscutul folclorist, etnolog și etnograf ieșean, profesorul Ion H. Ciubotaru. De ce ni s-a părut exemplară această carte? Pentru că, într-un context care acuză grăbit lipsa de modele, ea se vădește a fi imaginea vie a felului cum este perceput și preluat un model de către un discipol care știe să învețe și să-și transforme modelul în nobil impuls pentru devenirea proprie. O devenire ce păstrează valoarea pe care o admiră și o sporește prin opera sa. De aceea, vom discuta cartea nou apărută folosind sistemul de oglinzi realizat de creația profesorului, pe de o parte, și de opera discipolului său, pe de altă parte.

Monografia de față încununează un efort de decenii de recuperare a operei lui Petru Caraman, în cea mai mare parte rămasă în manuscris după dispariția savantului în anul 1980. Cu deosebire, ea reface convingător o biografie model, în care se reflectă fidel tragedia prin care a trecut țara noastră în timpul celui de al Doilea Război Mondial, „trădarea intelectualilor” după instalarea puterii comuniste și efectivă „rezistență prin cultură” a unei conștiințe pe care n-a putut-o devia de la demnitatea ei nici lașitatea celor care trebuiau să facă front comun împotriva îngenuncherii inteligenței de către o mediocritate agresivă, nici privarea ei de dreptul de a participa la dialogul științific pentru care era chemată. Ion H. Ciubotaru s-a apropiat de toate aceste aspecte nu numai cu stima și cu iubirea necondiționată a discipolului, dar și cu respectul pentru adevăr, cu rigoarea și cu talentul unui cercetător care și-a probat valoarea prin numeroasele și valoroasele sale lucrări elaborate în domeniul pe care-l stăpânește suveran mentorul invocat. Aș aminti aici, mai întâi, că cercetătorul este unul dintre cei mai competenți, dacă nu cel mai competent, îngrijitor de ediții și redactor al bogatei moșteniri științifice rămase în manuscris de la Petru Caraman. Între cărțile profesorului, editate, adnotate și comentate de Ion H. Ciubotaru, se înscriu volume masive, de primă importanță nu numai pentru știința noastră folclorică, etnologică și etnografică, dar și pentru cercetarea mondială în domeniu:

Descolindatul în orientul și sud-estul Europei. Studiu de folclor comparat, 1997, 521 p., *Studii de etnografie și folclor* (în colaborare cu Ovidiu Bârlea), 1997, 468 p., *Kochanowski – Dosoftei, Psaltirea în versuri. Influența lui Kochanowski asupra lui Dosoftei și considerații critico-axiologice*, 2005, 270 p., *Vechiul cântec popular ucrainean despre Ștefan Voievod și problemele lingvistico-etnografice aferente*, 2005, 378 p. La acestea, se adaugă o listă de studii caramaniene, pregătite pentru tipar și publicate în reviste de specialitate, îndeosebi în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei”: *Observații critice, urmate de discuția câtorva probleme etnografice și etnologice – cu privire specială asupra artei populare*, 2002, 46 p., *Blestemul ca expresie folclorică a unui complex afect negativ*, 2003, 66 p., *Reflexul meșteșugurilor și al negoțului în folclor și în etnografie la români*, 2005, 45 p., *Porțile monumentale ale României. Considerații asupra genezei și semnificației lor*, 2006, 55 p. sau *Românitatea Basarabiei văzută de știința oficială sovietică*, 2007, 25 p. etc.

Cine a avut acces la manuscrisele lui Petru Caraman știe că, pe lângă faptul că sunt fascinante pentru un ochi străin prin spectacolul de gândire și de metodă pe care îl oferă, acestea ridică în calea celui ce se încumetă să le pregătească pentru tipar dificultăți pe care, dacă nu ai o pregătire filologică, lingvistică, folclorică, istorică, literară, etnologică, etnografică, cu greu le poți surmonta. Să amintim doar că, reputat slavist și excelent cunoscător al limbilor clasice, slave, precum și al limbilor din vestul Europei, cu tot cu dialectele lor, într-o singură lucrare ca aceea despre descolindat sau cu privire la cântecul vechi ucrainean despre Ștefan Voievod, savantul ieșean te confruntă cu texte în cel puțin zece limbi, în vârsta lor veche și modernă și în dialectele lor. Situația, și o spunem în cunoștință de cauză, cere un efort uriaș din partea editorului care, format la o școală cu mult sub nivelul celei de care a beneficiat Petru Caraman, se simte aproape neputincios în fața textului pe care-l pregătește pentru tipar. Dacă e să ne referim fie și la acest prim nivel de dificultate, constatăm că Ion H. Ciubotaru l-a depășit cu o voință, o tenacitate și cu un spirit de sacrificiu care-i fac cinste. Capabili de un astfel de efort sunt prea puțini cercetători de la noi, între care se înscrie și Iordan Datcu. Cei mai mulți sunt dornici să-și vadă cât mai curând tipărite propriile lucrări cu iluzia că acestea pot face abstracție de un moment esențial al științei românești, rămas nevalorificat nu din voința celui care, la modul absolut, a marcat-o decisiv. Gândindu-mă la toate acestea, cred că știința românească datorează enorm unor gesturi

ca acelea pe care le-a făcut Ion H. Ciubotaru, ocupându-se ani la rând de aducerea la lumina tiparului a unei opere esențiale pentru devenirea ei și pentru recunoașterea ei în lume. Căci, renunțând la ani buni în care-și putea scrie propriile cercetări, Ion H. Ciubotaru ne spune implicit, pe de o parte, că nu putem valora prea mult fără a ne însuși temeinic lecția celor mari din trecut, pe de altă parte, că nu studiile strict locale ne pot propulsa pe orbita marii științe, ci cercetările de cea mai largă respirație antropologică, culturală, comparativă și istorică al căror model se află, printre altele, și în lada cu manuscrise rămase de la Petru Caraman.

Ne convinge de acest lucru și calitatea de cercetător a lui Ion H. Ciubotaru însuși, ilustrată de o listă bogată de cărți, studii, articole, îngrijiri de ediții, din care spicuim: *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova (Marea trecere)*, 1986, 580 p., *Ornamente populare tradiționale din Moldova. Cusături, țesături* (în colaborare), 1988, 420 p., *Valea Șomuzului Mare. Monografie folclorică*, I, II, 1991, 843 p., *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, 1999, 330 p. sau *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*, I, 1998, II, 2002, III, 2005. Ultima carte, o lucrare monumentală, însumând o mie șapte sute de pagini, a fost distinsă, în 2007, la Palermo, cu cel mai important premiu internațional ce se acordă pentru lucrări de antropologie culturală, Premio Internazionale di Studi Demoetnoantropologici „Giuseppe Pitre-Salomone Marino”. În același an, Academia Română a răsplătit lucrarea respectivă cu premiul „Simeon Florea Marian”, celebrând, alături de comunitatea științifică internațională, calitatea incontestabilă a unui cercetător ajuns la deplina expresie a unei deveniri și experiențe de cercetare ce face cinste maestrului său recunoscut, Petru Caraman.

Impresionanta monografie (657 p.), dedicată savantului moldav, pare a însuma toate cuceririle de gândire, de metodă și de stil ale lui Ion H. Ciubotaru. Prezentându-ni-se ca o întreprindere de o mare complexitate ce împletește într-un tot armonios cercetarea istorică, biografică, teoretică și de text, această carte este percepută și ca expresie a unui sine ce-și înregistrează propria devenire în oglinda generoasă a maestrului, fără a agreea nici un moment postura familiarității sau a discursului encomiastic facil.

Primele două capitole, *I. Vlăstar de răzeși din Țara de Jos* (p. 18-46) și, respectiv, *II. Elev și student în capitala Moldovei* (p. 47-85) se instituie într-un vibrant „elogiu satului” și școlii românești din anii dintre cele două războaie mondiale. Bun povestitor și cunoscător la

sursă al satului, autorul monografiei evocă inspirat satul românesc dintre cele două războaie ca pe un spațiu așezat temeinic în rosturile lui naturale și spirituale, relevându-i, în primul rând, trăirile și aspirațiile ce-i conferă pecetea unui autentic aristocratism. Un spațiu care crede în sine și care cultivă cu demnitate convingerea, parcă demult dispărută de pe aceste meleaguri, că, dacă „ai carte, ai parte”. Cu această convingere și-au trimis răzeșii din ținuturile Moldovei de Jos băiatul – înzestrat elev și apoi student – în cele mai vestite școli ale Moldovei, ale căror istorie și stare, la momentul prezenței în ele a viitorului mare cărturar, sunt cercetate temeinic de Ion H. Ciubotaru pe baza materialului de arhive. Postura de studios a lui Petru Caraman este urmărită și în capitolul III, *Între profesia de dascăl și aspirațiile științifice* (p. 85-151), care cuprinde pagini pilduitoare, pe de o parte, pentru șansa efectivă de formare pe care o avea un copil de țăran în România interbelică, pe de altă parte, pentru modul cum a știut să-și valorifice această șansă un tânăr înzestrat cu un curaj, o încredere în sine și o sete de cunoaștere ieșite din comun. Doctoratul susținut de Petru Caraman la Krakowia, unul dintre cele mai prestigioase centre de cercetare filologică, folclorică, etnologică și etnografică a timpului, este surprins de Ion H. Ciubotaru ca moment cu hotărâtoare virtuți formative. Cu același efect pentru formarea savantului este invocată șansa tânărului aspirant de a frecventa una dintre cele mai vechi și mai bogate biblioteci din lume și de a întreprinde îndelungi și fructuoase călătorii de studii în țările slave din estul, sud-vestul și vestul Europei în timpul stagiului de pregătire a doctoratului, precum și în perioada postdoctorală. E impresionantă hotărârea tânărului doctor, medaliat cu aur de universitatea polonă care i-a conferit titlul, de a nu miza doar pe cariera didactică, pe care i-o garanta pregătirea sa de atâția ani, ci și de a se consacra unui domeniu de cercetare prea timid abordat la noi. Acest domeniu al folcloristicii, etnografiei și etnologiei, pentru a fi cercetat la nivelul ținut de tânărul aspirant, îi va solicita o dedicare totală și nu mai puțin eforturi financiare personale. Prezența cercetătorului a fost imediat observată de N. Iorga care, referindu-se la el, va folosi expresia „tânărul savant de la Iași”, care-l onorează nu doar pe cel care intra în știința națională hotărât să lase urme, dar și orașul în care se decisese să rămână.

Capitolele despre care tocmai am vorbit, dar și multe din capitolele următoare conțin date grăitoare privitoare la aceste aspecte care, pe de o parte, sunt nutrite de un patriotism conținut, autentic, pe de altă parte, tind să fie zădărnice de veșnica neglijență și lipsă de respect

a statului român, mai ales a celui instalat după 1944, față de valoare și de imaginea neamului nostru în lume. Dacă ești atent la ce i s-a întâmplat lui Petru Caraman ca Director al Institutului Român din Sofia, ca profesor la o mare Universitate din țară, ca Director al Bibliotecii de limbi slave de la Universitatea din Iași, dar și ca cercetător de folclor, etnografie și etnologie, realizezi că, fără a exagera, Ion H. Ciubotaru ne spune în monografia sa povestea de totdeauna a savantului român. Povestea este agrementată cu pagini de un tragism căruia cu greu îi poate face față o fire obișnuită fără a apela la tot felul de capitulări. Bine documentat și cu măsură, autorul cărții construiește imaginea eroică a Profesorului care, în timp ce colegii lui erau preocupați doar să-și pună la adăpost familia de dezastrele războiului, cu eforturi epuizante și cu un curaj lucid, salvează de la nimicire câteva biblioteci din Iași și adună din Basarabia și Bucovina, devastate de bombardamente și de tot felul de privațiuni, cărțile necesare Seminarului de Slavistică din Iași pe care-l visează dotat la nivelul seminarelor din străinătate unde s-a specializat el însuși. Relatarea plină de detalii cutremurătoare a călătoriilor pe care le întreprinde Petru Caraman în plin război în căutarea Cărții relevă nu numai statura monumentală a acestui om, dar și singurătatea lui în mijlocul unei lumi care, iubită atât de mult de cărturar, nu se simte nici măcar obligată să-l apere ca cetățean al ei de anchetele dure ale rușilor care cataloghează dragostea lui de carte drept jaf.

Citind despre toate acestea, te întrebi când a mai avut timp profesorul să scrie atât de multe și de originale lucrări a căror valoare, pe bună dreptate, îl îndeamnă pe Ion H. Ciubotaru să considere că perioada 1930-1945 poate fi numită „epoca Petru Caraman” în etnologia și folcloristica românească (p. 231). Și nu doar numărul și întinderea studiilor caramaniene definesc profilul acestei epoci, ci și concepția savantului asupra studierii folclorului, o concepție ce solicită abordarea, alături de „cultura sufletească a ruralilor noștri”, și a imensului câmp al „culturii materiale care, la români, e, din nefericire, complet înțelenit”. Nu e doar exprimarea unei opinii ocazionale, ci preludivul unei profesii de credință care va sta la temelie întregii munci de cercetare a profesorului, dând, peste timp, un răspuns subtil ironic celor care, și acum, cu condescendența mediocrității, îl cataloghează pe cărturar drept simplu etnograf: „nu-i cu nimic mai nobil a fi folclorist decât etnograf, a studia cântecul și așa-zisa literatură populară, decât a studia plugul, grapa, carul, tipurile de case, de mori, uneltele sau chipul cum se prezintă anumite munci”. Că Petru Caraman a avut dreptate o dovedesc

din plin studiile întreprinse mai târziu de autorul monografiei de față, precum și de alți cercetători care au aderat la ideea avansată de savant.

În 1945 a început „epurarea” la Universitatea din Iași, și aproape că nu te mai miri văzând că profesorul Caraman e singurul care ripostează, expunându-se el însuși „vânătorii de oameni” și fiind înlăturat de la Catedră în 1947, când încă nu împlinise cincizeci de ani.

Nedreptățit și umilit de nechemăți cu aprecieri jignitoare în domeniul în care el reprezenta excelența, Profesorul nu contenește să semnaleze oficial scăderea nivelului de predare și de pregătire a studenților de la Secția de limbi slave a Universității din Iași, situație pe care a găsit-o bine instalată și generația mea atunci când a pășit pe porțile universității ieșene. Am putut întrezări doar frânturi din imaginea monumentală a acestui om și savant când, în pofida interdicției de a păși în universitate și de a intra în contact cu studenții, venea totuși și prezenta ad-hoc splendide *laudatio* la căpătâiul marilor dispăruți ai Universității din Iași. Sărbătoarea intelectuală ne întâmpina și atunci când, neinvitat la sesiunile științifice ale Facultății, apărea în amfiteatre și, cu statura și știința lui colosale, ne oferea nouă, studenților și tinerilor asistenți, imaginea unei științe și umanități autentice, în fața căreia pălea orice pretenție de competență filologică, folclorică, etnologică sau chiar literară.

Urmărind dramatica și zadarnica zbatere a savantului pentru păstrarea nivelului pe care el îl imprimase Secției de limbi slave, Ion H. Ciubotaru reconstituie, cu talent și cu vervă, pe baza documentelor de arhivă, un segment important din istoria acestei secții, pentru care actuala Catedră de slavistică îi este profund recunoscătoare. Deși lovit crud în dorința lui de a fi alături de tinerii care au ales să studieze domeniul pe care-l stăpânește ca nimeni altul în România postbelică, neputând să-și mai publice lucrările în condițiile unei cenzuri deformante, urmărit de Securitate, Petru Caraman încă mai crede că poate să-și recapete drepturile de profesor și că se va găsi „o comisie care s-alunge cu bici de foc pe zarafii din templul sacru al științei”. Capitolele VII. *Anii ostracizării* și VIII. *Sub teroarea securității* (p. 257-425) oferă destule materiale revelatoare pentru ca cei care investighează crimele comunismului și care studiază felul cum acesta a vizat insistent fibra demnității umane – dar și cum, prin generozitate, demnitate, răbdare, încredere în valori, în dreptate și în sine, agresiunea respectivă a fost umilită de Profesor la modul absolut prin propria-i existență – să-l considere pe Petru Caraman, așa cum propune Ion H.

Ciubotaru, „un exemplar de frunte din elita neamului românesc” (p. 396). Capitolul IX. *Portret în filigran* întregeste această situație tragică a profesorului și savantului care, într-un Memoriu din 1961 către Ministerul Învățământului și Culturii, pentru a o defini exact, folosește expresia „un proscris și un străin în țara mea”.

Situația respectivă explică și destinul creației științifice a savantului pe care Ion H. Ciubotaru îl urmărește cu rigoare, dar și cu o participare plină de sensibilitate, în capitolele X. *Soarta postumelor* (p. 444-502), XI. *Virtuțile recenzentului* (p. 503-525) și XII. *O operă pentru eternitate* (p. 526-602). Dragostea și puterea de muncă a profesorului, demnitatea lui și, mai ales, sentimentul adânc al datoriei față de neam sunt identificate aici în relația cercetătorului cu studiile sale care au putut sau nu să ajungă la cititor, urmărite și ele de situația de „proscris” a autorului lor sau, și mai tragic, pierdute în perioada în care acesta era încredințat că trebuie să salveze de la pieire, în primul rând, câteva biblioteci din Iași și abia apoi propria ladă cu manuscrise. Acest amănunt impresionant, alături de altele, este motivul pentru care Catedrei de slavistică a Universității din Iași și bibliotecii ei li s-a dat, pentru înnobilitare și neuitare a unui moment ce le face cinste, numele savantului.

Această a doua parte a lucrării, cu un caracter mai accentuat interpretativ-analitic, relevă o altă față a eroismului profesorului, o profundă cunoaștere de către autor a operei caramaniene și a destinului ei editorial, precum și un mod de a o citi care face clare pentru cititor ideile și demersurile ei metodologice înnoitoare. Simți că Ion H. Ciubotaru n-ar fi reușit să realizeze atât de cuprinzător și de aplicat aceste capitole dacă n-ar fi trăit atâția ani în intimitatea manuscriselor savantului și dacă nu s-ar fi lăsat pătruns de sensul și de valoarea acestora în propriile cercetări de etnografie, etnologie și folclor.

Aflăm astfel, în pagini pilduitoare, cum, cu gândul la un viitor mai normal și cu nestinsă curiozitate științifică, profesorul, ajuns deja la o vârstă înaintată, reia cercetări de teren pentru a rescrie fișe și studii pierdute sau rescrie și revine asupra unor lucrări, pregătindu-le pentru o editare abia întrezărită. Și este vorba de studii de sute și, uneori, de mii de pagini care, de n-ar fi fost scrise de Petru Caraman, nu știm cine le-ar mai fi putut scrie, într-atât de strâns legate ni se par ele de generozitatea lui intelectuală nesecată, de erudiția lui fenomenală, de extraordinara lui putere de muncă, de flerul lui științific, precum și de roditoarea lui iubire de neam. Înregistrând cu acribie soarta postumelor, Ion H.

Ciubotaru profită de catalogarea lor exactă privitoare la stadiul lor de pregătire pentru tipar, ca și de semnalarea separată a lucrărilor de slavistică, pentru a ne relata povestea, grăitoare pentru identitatea dintre biografia umană și spirituală a maestrului său, invocând unele lucrări, ca *Descolindatul în orientul și sud-estul Europei*, *Vechiul cântec popular ucrainean despre Ștefan Voievod* sau *Porțile monumentale ale României* și *Imaginea mării în folclorul românesc*. Exigența și larga deschidere a cercetării lui Petru Caraman se întrevăd, cu specificul și amploarea lor, în întreaga monografie, dar ele devin tema centrală a capitolului XI. *Virtuțile recenzentului* în care Ion H. Ciubotaru expune câteva considerații teoretice și metodologice caramaniene de cel mai viu interes. Aceste principii sunt generate de convingerea marelui folclorist și etnolog, din păcate rămasă valabilă și astăzi, că trebuie denunțată „o metodă de lucru care, din nefericire, mai e utilizată la noi în diferite proporții, amenințând a se transforma într-un fel de școală națională de superficialitate și parodie științifică”. Un mod de a combate această tendință spre superficialitate în știința națională era pentru savant recenzarea unor lucrări de referință apărute în Europa, pe sute de pagini uneori, depășind cu mult volumul lucrărilor recenzate. Aceeași semnificație o are și permanentul lui apel la pregătirea complexă (lingvistică, istorică, literară, antropologică, folcloristică, sociologică etc.) și la însușirea de către cei interesați de etnologie și de folclor, alături de limbile clasice, a principalelor limbi europene, dacă nu și a dialectelor lor. Exigențele de mai sus i-au asigurat Profesorului o formație științifică exemplară care l-a orientat spre temele majore ale patrimoniului etnocultural românesc și a garantat tratarea acestora cu cele mai moderne metode de studiu, folosind ca fundal revelator întreaga cultură din estul și sud-estul Europei.

Identificarea multiplelor teme în studiile semnate de Petru Caraman îi prilejuiește autorului monografiei alcătuirea unui adevărat ghid de probleme, structurat pe dominantele: Sub semnul înnoirii anului (p. 526-536), Bagheta magică (p. 535-559), Universul cântecelor bătrânești (p. 560-578), Reflexe ale sacralității (p. 580-584), Geneză și etnogeneză (p. 585-590), Pământ și apă (p. 591-802). Subliniind aria atât de largă a interesului științific a predecesorului său, Ion H. Ciubotaru este atent și la noutatea de metodă a acestuia, risipind părerea grăbită a unor etnologi și folcloriști de la noi care văd în Petru Caraman doar un tradiționalist care n-ar putea trezi interesul tinerei generații de cercetători. Astfel, fără a supralicita sincronizarea perfectă a savantului

român cu nivelul la care ajunsese cercetarea mondială în domeniile care îl interesau, monografia de față decelează în complexul de metode pe care îl solicită automat domeniul, semne ale profitului pe care l-a înregistrat cercetarea caramaninană prin apelul la etnografia comunicării și la etnografia textuală, la cercetarea funcțională și semantică, la geografia folclorică, la metoda structurală în estetică, lingvistică și folclor. Semnalând toate aceste aspecte în text, dar și în corpul de Note și în extrem de bogata și atent sistematizata bibliografie atașată textului, monografia subliniază, nu de puține ori polemic, contribuția de substanță, teoretică și analitică, a marelui etnolog român în domeniile amintite mai sus.

Reținem pentru viitorii cititori ai monografiei măcar una din afirmațiile autorului, e drept cu valoare axiomatică: „A căutat și a reușit să rezolve probleme esențiale pentru etnologia românească și cea europeană”. Demonstrând, pe tot parcursul monografiei, această axiomă, Ion H. Ciubotaru ne convinge că este el însuși la curent cu ceea ce s-a întâmplat și se întâmplă în știința pe care o profesază, impunând o concluzie care se aplică întregii cărți: discipolul a asimilat organic lecția profesorului său, contribuind astfel nu numai la cunoașterea adevăratei staturi umane și științifice a acestuia, pe fundalul general și obiectiv zugrăvit al științei naționale, dar și la creșterea valorică a științei românești actuale. Dovada acestei contribuții este cartea de față, extrem de complexă ca problematică și ca stil. Ținând perfect cumpăna între discursul științific și narativ, ea poate mulțumi atât cerințele de obiectivitate științifică și de rigoare, cât și așteptările unui cititor obișnuit, dornic să afle ceva despre viața unui om și despre modul cum, indiferent de condițiile exterioare, trebuie păstrată intactă demnitatea umană și credința în puterea omului de a crea și de a crede în triumful creației umane autentice. Că Ion H. Ciubotaru face să triumfe acest gând este încă un semn că monografia pe care o semnează se poate impune ca expresie convingătoare a vitalității unui model pe care recenzia de față îl anunță în titlul ei. În plus, prin multiplele ei sugestii de viziune și de metodă, cartea de față ne spune că moștenirea lui Petru Caraman ni se oferă ca un corpus unitar și armonios suficient sieși, dar și ca o deschidere vie spre contemporaneitate prin interesul ei pentru ceea ce este peren și pentru destinul în timp al unei moșteniri spirituale ținând de un specific identitar.